

A szolgálati szerződések szociális tartalma

ELŐADTA VLADÁR GÁBOR

Az 1939. évi február hó 6. napján kelt levelében, amelyben az ezidei közigazgatási tanfolyamra előadás tartására felhívott, a belügyminiszter úr a következőket írja:

„Az ezévi tanfolyam megrendezésével a kormány célja az új magyar szociálpolitika bemutatása, a szociális gondolkodás felkeltése, a lakosság minden rétegére, de különösen a falusi lakosság helyzetére vonatkozó ismeretek kibővítése, s mindezek révén *a szociális érzék lehető kifejlesztése a köztisztviselői karban*, mert igen nagy részben a köztisztviselők munkáján dől el minden szociális elgondolás sikere vagy sikertelensége.”

Amikor e sorokat elolvastam, az az érzésem volt, hogy a levél dátumával új korszak kezdődik a magyar közigazgatás történetében. Úgy éreztem, hogy a hivatali szobák porlepte ablakai feltárulnak, a betóduló friss tavaszi légáramlás a hivatali szobák áporodott levegőjét, az aktákban, lajstromokban, hivatalos órákban, ügybeosztásokban és az ügyviteli szabályok paragrafusáiban megmerevült pozitívizmusát, formalizmusát, racionalizmusát, mint a közigazgatásnak ma fennálló rendjét kiszorítja, hogy a friss tavaszi levegővel bevigye az új rendet: a szociális érzéssel telített szívtől irányított közigazgatás rendjét. Lessük el, mit susog ez a tavaszi fuvalom a szolgálati szerződésekről.

I. Az első kérdés az, miféle szolgálati szerződések azok, amelyek a közigazgatást érdeklik és milyen vonatkozásban érdeklik.

Előrebocsátom, hogy csakis *a magánjogi* szolgálati jogviszonyokra terjeszkedem ki, mellőzöm tehát a közjogi szolgálati jogviszonyok tárgyalását, amelyek a közszolgálati jog körébe tartoznak. A határvonal a kettő között nem mindig éles. Az államnak, a törvényhatóságnak és a községnek is van magánjogi szerződéssel felfogadott nem egy alkalmazottja, különösen az üzemek körében. Ezek büntetőjogi védelem és felelősség, úgyszintén a fegyelmi felelősség szempontjából többnyire a közszolgálati alkalmazottakkal esnek egy tekintet alá, illetményeik és szolgálatuk megszüntetése tekintetében azonban rendszerint a szerződés irányadó. Vannak továbbá olyan intézmények, amelyek bizonyos mértékben közhatósági tennivalókat látnak el, mint például a MAV, az OTI, a MABI, vagy amelyek olyan közjogi állást foglalnak el, mint például a történelmi egyházak, s ennél fogva kell alkalmazottaikat bizonyos mértékben közszolgálatot végzőknek tekinteni.

Újabbán egyébként van olyan álláspont is, amely szerint a szolgálati jogviszony egyáltalában nem tartozik a magánjog körébe. Ez az álláspontja a német nemzeti szocializmusnak. Ők a szolgálati jogviszony szabályozását jóformán ki is emelték a polgári

törvénykönyv keretéből¹ s a nemzeti munka rendjéről 1934-ben alkotott törvényben² új alapokra fektették.³ A kollektív szerződéseknél és a szakszervezeteknek 1926-1928. évi szabályozásával – amiből legkiemelkedőbb az 1927. évben megalkotott „Carta del Lavoro”⁴ – az olasz szolgálati jogviszonyok szabályozása is jórészt közjogivá lett.⁵

Miféle jogviszonyt értünk általában szolgálati szerződésen? Azt a szerződést, amellyel az egyik fél – a munkavállaló – másnak háztartása, gazdasága, üzlete vagy egyéb vállalata vagy keresőfoglalkozása körében szolgálatok teljesítésére, a másik fél – a munkaadó – meghatározott ellenérték – munkabér – fizetésére kötelezi magát. Ez a római jogi munkabérszerződés (locatio-conductio operarum). Ide tartoznak a mezőgazdasági munkások (1898:11., 1923:XXV. törvénycikk), a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszámosok és munkások (1899: XLI. törvénycikk), az erdőmunkások (1900: XXVIII. törvénycikk), a dohánykertészek (1900: XXIX. törvénycikk) munkaszerződésai; a gazdasági cselédek (1907: XLV. törvénycikk), a házi cselédek (1876: XIII. törvénycikk) szolgálati jogviszonyai; a gazdatisztek szolgálati szerződésai (1900: XXVII. törvénycikk); a kereskedő vagy iparos vállalatában alkalmazott tisztviselők, gyárimunkások és iparos tanoncok szolgálati jogviszonyai (1875: XXXVII., 1884: XVII., 1922:XII. törvénycikk, 1910/1920. M. E. sz. rendelet); az időszaki lap és szerkesztőségének tagja között fennálló jogviszony (1914: XIV. törvénycikk); a tengeri kereskedelmi hajók személyzetének szolgálati jogviszonyai (1934: XIX. törvénycikk). Az eddig felsorolt szolgálati jogviszonyok nagyjából azok, amelyeket írott jogszabályok szabályoznak. Ezenfelül azonban kimerítően szinte fel sem sorolhatók azok a különféle szolgálati jogviszonyok, amelyeket külön törvény vagy más írott jogszabály nem szabályoz, hanem az általános magánjognak túlnyomórésztben iratlan szokásjogi szabályai alá esnek.

Nem szokták a szolgálati jogviszonyok körébe sorozni az ú. n. gazdasági munkavállalkozóknak, vagyis azoknak a szerződéseit, akik arra kötelezik magukat, hogy a földbirtokos részére meghatározott munkát, pl. a termés learatását, kicséplését elvégzik. Ezeket a vállalkozási szerződések körébe szokták utalni; véleményem szerint indokolatlanul, mert ezek a szerződések is éppen úgy munka végzésére irányulnak, mint egyéb

¹ Schlegelberger, Franz, Abschied vom B. G. B. Vortrag, gehalten in der Universität zu Heidelberg am 25. Januar 1937. Berlin, 1937., 22. l. Mások, mint Hein Wolfgang hallei egyetemi tanár meghagyná a munkajogot a magánjog körében, de a kötelmi jogból a személyjogba helyezné át, mert a munkaerő a személyiség kifejezése (Beiträge zur Systematik des Rechts. Zeitschr. der Akad. für deutsches Recht. 1937. évf. 7. sz.).

² Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit, 1934. január 20.

³ Kötöny ismertetése a német munkajognak Szakáts Kálmánnak németországi tanulmányútja eredményeként „A munka békéje Németországban” címmel készített műve (Budapest, 1938.). Párja ennek Csánk Bélának angliai tanulmányútja nyomán „Ipari béke Angliában” címen írt munkája (Budapest, 1938.).

⁴ A fasiszta munkajogról tájékoztató: Urbánszky Andor „Kollektív gondolat és munkavédelem a fasiszta országban”, úgyszintén Gády Béla „A fasiszta testületi állam” című tanulmánya (Magyar Jogászegylet! Értekezések, II. évf. 6. sz. és I. évf. 7. sz.).

⁵ Nemcsak az ú. n. munkajog terén, hanem általánosságban mutatkozik az a jelenség, hogy a magánjog területét megszükiteni, a közjog területét pedig kitágítani igyekeznek. Ez természetes következménye annak, hogy az államhatalom mindnagyobb mértékben belenyúl a magánélet viszonyaiba. Vannak, akik egyenesen kétségbevonják, hogy a jognak erre a két területre szétbontása indokolt volna. Behatóan fejtegeti ezt a kérdést vitéz Moór Gyula „A jogrendszer tagozódásának problémája” című értekezésében (Budapesti Szemle, 1937. évi 247. k. 1-17. és 142-167. l.).

⁶ Magyarország Magánjogi Törvénykönyve tervezetének 1550. §-a.

gazdasági munkásszerződések, a különbség csupán az, hogy a munka köre elhatároltabb, de sokszor még ez a különbség sem áll fenn. Szokásos példának okáért, hogy az aratók a gabona betakarításán felül vállalják a széna- és sarjúkaszálást, gyűjtést és behordást, úgyszintén részes kukoricaföldet és répaszedést is. Az ilyen munkavállalkozók és az egész éves szakmáymunkások munkaviszonya között alig lehet különbséget tenni. Éppen ezért nem lépem túl megbízásom határait, ha alábbi fejtegetéseimben ezekre is kiterjeszkedem.

Miután így meghatároztam azoknak a jogviszonyoknak a körét, amelyekre vizsgálódásomat kiterjesztem, áttérek annak a megállapítására, hogy mit kell érteni ezeknek a jogviszonyoknak a szociális tartalmán. Hogy ehhez eljuthassak, tisztáznom kell, hogy mit jelent a szociális jelző egyáltalában.

II. *Socialis*, – e, a szótár szerint a harmadik declinációhoz tartozó, kétvégződésű adverbium, jelentése: társas, társuló, barátkozó. Ha a szónak a magyar jelentését illesztéнем feladatomban címébe, a szolgálati jogviszonyoknak a társas, társuló, barátkozó tartalmát kellene keresnem és kifejtéнем.

A szolgálati jogviszony társas, társuló, barátkozó tartalmáról két értelemben lehet szó, ú. m. *a)* alanyi, *b)* tárgyi értelemben. *Alanyi értelemben* a szolgálati jogviszony szociális tartalmán azt értem, hogy mennyiben érvényesül ebben a jogviszonyban a szociális *érzés*, vagy mennyiben kell érvényesülnie ennek az *érzésnek, tárgyi értelemben* pedig azt, hogy a szolgálati jogviszony mennyiben van vonatkozásban a *társadalommal* vagy mennyiben kell vonatkozásban lennie azzal.

a) Hogy a szociális érzés jelentőségét a szolgálati jogviszonyok körében megvilágíthassam, tudnom kell, mit értsek szociális érzésen.

Szociális érzés az elvont tisztaságában a teljes odaadás másért, a saját egyéniség háttérbe szorítása másért, a másért élés.¹ Ha vallásos meggyőződésből fakad, krisztusi, keresztényi szeretet. Az elvont, a tiszta szociális érzés külső indítók és cél nélkül van, a lélek sajátossága. Ha célja volna, politikai, gazdasági vagy a cél által meghatározott más eszközzé süllyedne, ha külső indítéka volna, például külső hatalmi kényszer, parancs jogszabály, hivatali kényszer stb., kényszernek meghajlássá, parancs, kötelesség teljesítésévé vagy a külső indító okkal meghatározott más magatartássá válnék.

Vajjon ennek a tiszta elvont szociális érzésnek érvényesülését keressük-e a szolgálati jogviszonyokban akár a szolgálatadó, akár a munkás, vagy akár mindkettőnek az oldalán? Azt hiszem, túlsók volna. A jog a valóságos élet rendje. A jognak az élet valóságával kell számolnia; abból kell kiindulnia, hogy az emberek ha nem is gonoszok, de nem is angyalok.

Az elvont, a tiszta szociális érzés: egyrészt erkölcsi eszmény, messzefekvő célkitűzés, másrészt a valóságos élet ezernyi bajának enyhítésére bőséges forrás. A társadalmi élet nagy kérdéseinek megoldását ugyanis, – amint a „*Rerum novarum*” írja - leginkább a szeretet bőséges kiáradásától várhatjuk, annak a keresztény szeretetnek áramlásától, amely az evangélium egész foglalata.² De vajjon rábizhatjuk-e a társadalmi élet nagy problémáinak megoldását egyedül a keresztény szeretet kiáramlására, elég

¹ Spranger, Eduard: „... die wertbejahende Hinwendung zu fremden Leben und das Sich-im-anderen-fühlen”. *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*, Halle, 1927. *Der Soziale Mensch*, hatodik kiad. 193. 1.

² XIII. Leo pápa apostoli körlevele a munkások helyzetéről (*Rerum novarum*). Fordította Prohászka Ottokár, Budapest, 1931., 62. 1.

bőségesen buzogna-e az a forrás, hogy képes volna megtörni a közönyt, az önzést, az irigységet? Sajnos, ettől az aranykortól messze vagyunk! Az eszményi magasságoktól az élet valóságába kell leszállanunk, e világból való eszközökről kell gondoskodnunk, hogy a mások iránti közönyösséggel, irigységgel, önzéssel, hatalmi vággyal teli világban rendet teremtsünk, a társadalmi élet, a köz rendjét az emberi gonoszság és gyarlóság ellen megvédjük. Ez a küzdelem éppen feladata a jognak. Intézményekről, intézmények rendszeréről kell gondoskodnia, amelyek kérlelhetetlen szigorúsággal vágnak bele az életbe, törik-zúzzák a rosszakaratot, a közönyt, hogy ellenállhatatlan akaraterevel vigyék előre a társadalmi életet a kitűzött politikai, gazdasági és művelődési irányban. Az erkölcs, a vallás a lelki élet világában, a jog a külső életben igyekszik összhangot, rendet teremteni. Ez a különbség magyarázza módszereik különbségét. Amannak hangneme a lágy „moll”, emezé az erőteljesebb „dur”. A módszerek különbsége magyarázza a sokszor látszólagos ellentéteket.

A tiszta szociális érzés követelménye: minél nagyobb munkabér, minél rövidebb munkaidő, minél emberségesebb munkafeltételek, bőséges öregségi, rokkantsági ellátás, egyszóval minden, ami a munkásnak életét, munkáját kellemessé, boldoggá teheti, de jön a jog s a szociális érzés teljes érvényesülésének, a gyengébb félhez teljes odahajlásnak határt szab. Mert a valóság, amelyet a jogrendnek szabályoznia kell, nem a szeretetház csöndes, tespedő nyugalma, hanem a dübörögve rohanó élet.

A jog feladata éppen az, hogy mind a két fél, tehát mind a munkás, mind a munkaadó érdekeinek méltányos és ésszerű figyelembevételével olyan összhangba foglalja a két szemben álló fél viszonyát, hogy abban az ellentétek feloldódjanak s ekként a társadalom békéjében, a termelés és általában a munka rendjében jelentkező érdek biztosítható.

b) A szolgálati jogviszony szociális tartalmán tárgyi értelemben annak a társadalomhoz való vonatkozását értem, vagyis azt, hogy micsoda viszony van a szolgálati szerződések és a társadalom között.

Volt olyan álláspont, amely szerint nem kell összefüggéseket keresni a munkaviszonyok és a társadalom élete között. A társadalom, a köz ne törődjék az egyesek munkaviszonyaival, teljesen a munkásokra és a munkaadókra kell bízni, hogy miképpen szerződnek, nem kell beleavatkozni a gazdasági élet rendjébe, kialakul az magától a gazdasági élet kérlelhetetlen törvénye szerint s a társadalom, a köz fogadja el azt, amit a gazdasági élet rendje kialakít. Ez az individualizmusra felépített liberális rendszer, a *szabad verseny* rendszere.

A másik véglet szerint a szolgálati viszony nem a munkás és a munkaadó ügye, hanem a közé; a munkaadó, valamint a munkás is egyaránt a közt szolgálják, csak más-más minőségben, tehát a szolgálati viszony mindig közjogi viszony, az államhatalom annak minden részletébe beleavatkozhatik. Ez az elvi álláspontja a *német nemzeti szocializmusnak*.¹ Mint minden túlzás, úgylátszik ez is inkább csak jelszó, hogy mennyi benne a megfogható, az értékes tartalom, azt az élet mutatja meg. Az élet pedig – úgy látom – megy a maga útján; a gyáros csakúgy gyáros, a munkás csakúgy munkás, a cseléd csakúgy

¹ Az 1934. évi január hó 20-i német törvény (Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit) 1. §-a szerint: „Im Betriebe arbeiten der Unternehmer als Führer des Betriebes, die Angestellten und Arbeiter als Gefolgschaft gemeinsam zur Förderung der Betriebszwecke und zum gemeinen Nutzen von Volk und Staat—

cseléd, a gazda csakúgy gazda, a könyvelő csakúgy kereskedelmi alkalmazott, a főnök csakúgy főnök, az inas csakúgy inas, a mester csakúgy Herr Meister mint azelőtt, a gazdasági élet törvényeinek gátat vetni alig lehet.¹

Az igazság alkalmasint az, hogy a magánszolgálati szerződések elsősorban a magán-gazdasági élet viszonyai, de minthogy nem közömbös a köz szempontjából, hogy a társadalom legnépesebb rétegeinek mi a gazdasági és az ezzel egybekapcsolt művelődési sorsa és nem közömbös az ennek a széles néprétegnek a közreműködésével folyó termelési és egyéb munka eredményessége sem, *az állam igenis beavatkozik a magánszolgálati jogviszonyokba mind a jogszabályalkotás, mind a közigazgatás során, hogy egyrészt a munkásságnak és általában a magánszolgálati jogviszonyban állóknak a lehető legemberesebb sorsot, másrészt hogy a termelésnek és más közérdekű munkának az eredményességét biztosítsa.*

III. Vizsgáljuk meg ezek után, hogy hatályos jogunk ezt a kettős célt mikép kívánja elérni. Sorra veszem:

1. a munkavállalók érdekeit szolgáló,

2. a munka rendjének érdekét szolgáló jelentősebb rendelkezéseket.

1. *A munkavállalók érdekét* szolgáló rendelkezéseket a következő négy csoportban ismertetem: *a) a munkaviszony keletkezése, b) a munka teljesítése, c) a munkabér és más szolgáltatás, d) a munkaviszony megszüntetése körében.*

a) Minthogy a jogviszony tartalmát általában a felek megállapodása szabályozza, gondoskodni kell tehát arról, hogy a megállapodás súlyos rendelkezéseket ne tartalmazzon a szerződéskötéskor gazdaságilag és értelmileg is rendszerint gyengébb félre, a munkavállalókra. Ezt a célt a jog azzal kívánja elérni, hogy egyrészt bizonyos alakszerűségekhez köti a szerződés megkötését, másrészt kogensen, vagyis a felek akaratával meg nem másítható módon állapítja meg a szerződés egyik-másik tartalmát vagy tilt meg bizonyos kikötéseket.

Egyes munkaviszonyok létesítéséhez *írásbeli szerződést* kíván a törvény, mint pl. a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott napszamosokkal és munkásokkal kötött munkaszerződés esetében, ha a munkát egészen vagy nagyobb részben a munkások

¹ Amikor a gazdasági rendet szabályozó törvényt megalkották, a munkanélküliek száma az öt milliót meghaladta, ma némely munkaterületen munkáshiány mutatkozik. A gazdasági helyzet változásának természetes kísérőiként jelentkeztek: a munkabéremelések, a munkafeltételek egyéb megjavítása, a munkások átcsábítása, a városokba tódulás etc. Az államhatalom óriási szervezetének hatalmas erővel kellett közbelépnie, hogy a gazdasági élet természetes jelenségeit visszaszorítsa. Az 1938. évi június 23-i rendelettel (Verordnung über die Lohngestaltung) megállapították a munkabérek legmagasabb (!) határát és igen széles felhatalmazást adtak a birodalmi megbizottaknak (Reichstreuhänder) a beavatkozásra. Ennek alapján megtiltották a béremelést, meghosszabbították a felmondási időt, megtiltották a munkahely változtatását, az egyik munkaágból a másikba átlépést stb. Ezeknek a nyomán sok zűrzavar támadt, pl. Szászországban általában három hónap volt a felmondási idő, Középnémetországnak szomszédos részében nyolc nap, sőt még ennél is kevesebb. Jellemző a helyzetre W. Mansfeld miniszteri igazgatónak következő megállapítása: „Gewiss hat der Erziehung zu den Grundsätzen der neuen Arbeitsverfassung, d. h. zu einer kompromisslosen Unterordnung des eigenen Freiheitsdranges und Gewinnstrebens unter die Gebote der Gemeinschaft noch nicht den gerade in der heutigen Zeit besonders notwendigen Erfolg gezeitigt. Wer glaubt eingetretene Schwierigkeiten nur mit staatlicher Reglementierung lösen zu können, übersieht die gefährlichen Folgen einer nur bürokratischen Lenkung, vornehmlich im sozialen Bereich. ... Es kommt alles darauf an, das Paragraphengestrüpp tunlichst bald wieder aufzulockern und an die Stelle der staatlichen Zwangsnorm möglichst bald wieder die Freiheit der Initiative treten zu lassen” (Zur Verordnung über die Lohngestaltung. Zeitschrift der Akademie für deutsches Recht. 1939. Heft 2.).

lakhelyén kívül kell teljesíteni vagy kilencnél több munkást alkalmaznak (1899: XLI. te. 7. §.), ugyancsak írásban kell megkötni a munkaszerződést az erdőmunkásokkal is, ha a munkát annak a törvényhatóságnak a területén kívül vállalják, amelynek területén laknak (1900: XXVIII. te. 6. §.). A szerződés írásbafoglalása kettős célt szolgál: egyrészt nagyobb megfontoltságra készíti a feleket, másrészt elejét veszi némiképp a vitáknak, mert a megállapodás rögzítve van. Olyan esetben, amikor csak egy példányban állítják ki a szerződést, ezt az egy példányt az elsőfokú közigazgatási hatóságnál kell letenni (1899: XLI. te. 10. §., 1900: XXVIII. te. 9. §.), nyilvánvalóan azért, hogy viták esetében kéznél legyen, ne kelljen az esetleg elveszett vagy eltitkolt szerződés tartalmát tanúk vagy más bizonyítékok útján állapítani meg. Ugyanebből a célból a cseléd bérlevél kiadását követelheti (1907: XLV. te. 5. §.). Más esetekben *bizonyos hatósági közreműködést kíván* a törvény. Így pl. dohánykertésszel a községi elöljáróság előtt kell megkötni a szerződést (1900: XXIX. te. 8. §.); aratást, cséplést, általában bármely gazdasági munkát nem cseléd minőségben elvállaló munkásokkal is rendszerint a községi elöljáróság előtt kell megkötni a szerződést, mert ellenkező esetben a szerződésből eredő követeléseket nem lehet közigazgatási hatóság előtt érvényesíteni (1898: II. te. 8. és 9. §.); a tanonszerződést az iparhatóság előtt kell megkötni (1922: XII. te. 76. §.). A hatósági közreműködés alkalmat ad a hatóságnak, hogy a tervezett szerződés kikötéseit megmagyarázza, a szerződő felek figyelmét a szerződés hiányaira, törvénybe vagy más jogszabályba ütköző kikötéseire felhívja. Ha pusztá formalitássá nem válnék az e féle hatósági közreműködés, alkalmas eszköz lehetne a munkásság érdekeinek megóvására. Sajnos, amint sok minden jószándékú szociális elgondolás, ez is sokszor meghiúsul azon, hogy elegendőnek tartják az ügynek aktaszerű elintézését s a szerződés alapos megtárgyalása helyett pusztá formális közreműködéssel tesznek eleget a, törvény szavának.

b) *A munka teljesítése* tekintetében a munkást védő szabály, hogy a munkás általában nem köteles más munkát végezni vagy elvégezni, mint amire vállalkozott. A szerződés keretében a munkakör, a munka kijelölése a munkaadó joga, de a munkaadó nem jelölhet ki olyan munkakört vagy olyan munkát, amely az alkalmazott képességének, képzettségének meg nem felel, vagy eddigi működéséhez képest olyan alsóbbrendű, hogy az alkalmazott önérzetét méltán sértheti.¹ Jóerkölcsbe vagy törvénybe ütköző cselekményre még kötelezettségvállalás esetében sem kényszeríthető a munkavállaló (1876: XIII. te. 14. §.). Kivételesen el nem vállalt munkát is köteles végezni a házcseléd átmenetileg, ha az erre a munkára szegődött cselédtársa megbetegszik vagy távol van, vagy a munkát egyéb okból nem tudja ellátni (1876: XIII. te. 35. §.), úgyszintén, de még tágabb körben a gazdasági cseléd, aki, ha a szükség úgy kívánja, átmenetileg a gazdaságban előforduló minden gazdasági munkát köteles teljesíteni és elemi veszély elhárítására teljes erővel köteles közreműködni (1907: XLV. te. 18. §.). Kivételes rendelkezések vannak a vasúti munkásokra (1914: XVII. te. 18. §.) és a kereskedelmi hajók személyzetére (1934: XIX. te. 24. §., 45. §.). Erejét meghaladó vagy egészségét veszélyeztető munkával nem szabad megterhelni sem a házi, sem a gazdasági cselédet, sem az ipari alkalmazottat (1876: XIII. te. 30. §., 1907: XLV. te. 18. és 23. §., 1884: XVII. te. 89. §.). A házi cseléd *erkölcsi épségének* megóvása is terheli a munkaadót; a törvény szerint (1876: XIII. te. 30. §.) ügyelni köteles arra, hogy cselédje, mint háznépének tagja, józan, takarékos és erkölcsös életet folytasson. Köteles a gazda vagy az iparos gondoskodni

¹ Birói gyakorlat. Kúria 775. számú elvi jelentőségű határozata.

arról is, hogy cselédje, illetőleg segédje *istentiszteleten* részt vehessen (1876: XIII. tc. 29. §., 1907: XLV. te. 30. §., 1884: XVII. te. 89. §.), iskolaköteles cselédje vagy cselédjének gyermeke, vagy ipari alkalmazottja *iskolába járhasson* (1876: XIII. te. 31., 1907: XLV. te. 32. és 36. §.), s az iskolában eltöltött időt a munkaidőbe, be kell számítani (1928: V. te. 5. §.).

Mind szélesebb körben biztosítják jogszabályaink a szolgálati viszonyban állók s általában a munkásság részére a *pihenést és a szabad időt pihenés céljára*.

Korábban a vasárnapi és ünnepnap munkaszünetéről szóló általános rendelkezéseken (1868: LIII. te. 19. §., 1891: XIII. törvénycikk) felül csak elszórtan voltak erre vonatkozó rendelkezések. Így az 1907: XLV. törvénycikk szerint a gazda köteles gondoskodni, hogy a cselédnek vasárnapon és sátoros ünnepein munkaszünetje legyen, éjjeli nyugvásra az azon a vidéken szokáshoz képest az évszaknak megfelelően elég ideje maradjon, ha az éjjeli munka elkerülhetetlen (éjjeli őr, fejtős, csösz stb.), egyébként maradjon ideje az alvásra (30. és 23. §.); napszamosnak meg legyen délben egy egész órai, ezenfelül nyáron még reggel és délután is egy-egy félórai pihenése (1898: II. te. 49. §.-5 1900: XXVIII. te. 28. §., 1899: XLI. te. 2. §.). A szolgálati jogviszonyoknak a imént nem említett széles körére szabályozza a munkaidőt, a munkaközi szünetet és az évi szabadságot az 1937: XXI. te. 3. és 4. §-a. Ennek a rendelkezései kiterjednek minden magánszolgálati viszonyra, kivéve a mezőgazdaságban és az azzal összefüggő östermelési és ipari üzemekben és a közforgalmú közlekedési vállalatokban foglalkoztatottak szolgálati viszonyára és azokra, akik bármely üzemben vezető állást töltenek be. Ez a törvény általánosságban megvalósította a negyvennyolc órás munkahetet. Ezen belül is a munkásnak megfelelő időt kell engedni a pihenésre és az étkezésre. Megvalósította a törvény a hétfői szünetet is azzal, hogy szombaton egy órakor, illetőleg félelgykor be kell fejezni a munkát. Végül valóra váltotta a most említett törvény az évenkénti fizetéses szabadságot.¹ Nem bocsátkozom a törvény rengeteg kivétellel, megszorítással és kiterjesztéssel bonyolított rendelkezéseinek ismertetésébe. Az általános szabály az, hogy az alkalmazottaknak általában egyévi folytonos szolgálat után évenként legalább hat munkanapot magábanfoglaló fizetéses szabadság jár (11. §.).²

c) A munkaviszonynak egyik leglényegesebb tartalma a *munkabér*. De egyúttal a legnehezebb része is. A munka ugyanis a termelésnek egyik tényezője, a gazdaságtudományban és a gazdasági életben egyszerűen áru, amelyet adnak-vesznek, a piaci áralakulásnak kénytelen törvényei szerint. Ha sok az áru, nagy a kínálat, sok munkás keres munkát, alacsony a munkabér; ha a termelést egyéb tényezők drágítják s áremeléshez az áru kelendőségének veszélyeztetése nélkül nem lehet folyamodni, mi sem egyszerűbb, mint a munkabér leszállításával csökkenteni a termelési költséget. De a munkabérnek a függvénye egyúttal az emberek millióinak a sorsa. Természetes, hogy a munkabér frontján élesedett ki a harc a munkaadók és a munkások között, ebből a harcból nőtt ki a szocializmus, az osztályharc és korunknak minden nagy gondja. Érthető, hogy a munkabér kérdése a munka a szolgálati jogviszony középponti kérdésévé lett. A bérkérdésnek ez a jelentősége visszatükröződik a szolgálati viszonyok jogi szabályozásában is. Korábban

¹ „Kétségbevonhatatlan tény – mondja a törvényjavaslathoz készült miniszteri indokolás – hogy minden dolgozó embernek feltétlenül szüksége van munkájából való bizonyos idejű teljes kikapcsolódásra és felfrissülése érdekében környezetének ideiglenes megváltoztatására.”

² Külön rendelkezések vannak a közforgalmú vasutak alkalmazottaira (1914: XVII. te. 27. §.), a tengeri kereskedelmi hajók személyzetére (1934: XIX. te. 34. §.) és a tanoncokra (1922: XII. te. 93. §., 1936: VII. te. 22. §.).

a bért, általában a munkáért járó ellenszolgáltatást a szerződő felek szabad megegyezéssel állapították meg, újabban mind több és több lesz a megkötöttség, többnyire a munkás érdekében, különösen a legkisebb munkabérek megállapításával, de legújabban a munkaadók és a munkások közvetlen érdekén felülemelkedve a köz érdekében legmagasabb munkabér megállapításával is.¹

Hazánkban a múlt század utolsó és a jelen század első évtizedeiben alkotott jogszabályokban még a szabad megegyezés az általános elv (1876: XIII. te. 26. §., 1907. évi XLV. te., 1898: II. te. 6. §. stb.), de szórványosan találkozunk olyan rendelkezésekkel, amelyek a munkás oltalmára a szerződési szabadságot korlátozzák.

Így tilos és semmis az olyan megállapodás, amely szerint a gazdasági cseléd családtagjának, külön az ő részére megállapított járandóság nélkül kell valami munkát teljesítenie (1907: XLV. te. 7. §.); a gazdasági cseléd előre kötelezi magát arra, hogy természetbeni járandóságát a gazdának vagy a gazda családtagjának vagy másnak eladja (1907: XLV. te. 9. §.); a munkás a munkaadót feljogosítja arra, hogy akár ez, akár családtagja, akár más a munkás járandóságát szeszes itallal vagy más természetbeni szolgáltatással, utalvánnyal² megválthassa (1907: XLV. te. 9. §., 1898:11. te. 32. §., 1899: XLI. te. 19. §., 1900: XXVIII. te. 17. §., 1900: XXIX. te. 16. §.); a munkás arra kötelezi magát, hogy szükségleteit bizonyos eladási telepről szerzi be, vagy bérének egy részét más célra fordítja, mint a munkások sorsának javítására (1884: XVII. te. 120. §.), vagy termésjárandóságát gazdája malmában vagy a gazdája által kijelölt malomban őrletti meg (1907: XLV. te. 27. §.).

A gyáros a munkásnak szeszesitalokat és általában árukat – a meghatározott kivételeket (élelmezés, orvosság stb.) nem tekintve – *nem hitelezhet* (1884: XVII. te. 118. §.), az ilyen hitelezésből eredő követelést a gyáros nem érvényesítheti, sem be nem számíthatja (1884: XVII. te. 119. §.).

Előleget csak bizonyos korlátozott összegben adhat a munkaadó a munkásnak, hogy a munkás a munkaadótól túlságos lekötöttségbe ne kerüljön. Az előleg, kölcsön, szállítási költség vagy más hitelezett összeg után a munkaadó kamatot nem szedhet, váltót a munkástól nem vehet (1898: II. te. 32. §., 1899: XLI. te. 19. §., 1900: XXVIII. te. 17. §., 1900: XXIX. te. 16. §., 1907: XLV. te. 34. §.) a termésből járó részesedésre eső biztosítási díjat a bérből nem vonhatja le (1898: II. te. 32. §.).

Rendelkezések vannak a tekintetben, hogy a munkásnak *természetben járó szolgáltatásokat*, terményjárandóságot, élelmet, ruhát stb. megfelelő minőségben és mennyiségben kell kiadni. Bizonyos kedvezés van a munkás javára abban a rendelkezésben is, hogyha az aratóknak, cséplőknek vagy más mezőgazdasági munkásoknak a járandósága vagylagosan terményben vagy készpénzben van megállapítva, a munkások a munka befejezése után választhatnak, amikor már megítélhetik, hogy miképpen járnak jobban (1898:11. te. 35. §.). Törvény biztosítja a gazdasági cselédnek, hogy szegődményes földjét megfelelő állapotban kapja meg, a szegődményes föld termésének behordására fuvarot kapjon, ugyancsak köteles a gazda fuvarot adni a tüzelőfa behordására, a gabonának a malomba és a lisztnek a hazaszállítására (1907: XLV. te. 26-28. §.).

Népegészségügyi szempontból igen nagy jelentőségűek azok a törvényi rendelkezések, amelyek a munkásságnak *egészséges lakást* kívánnak biztosítani. Ki kell emelni

¹ L. a 30. 1. 1. számú jegyzetét.

² U. n. „jancsibankó”

különösen az 1907: XLV. te. 29. §-át, amely elrendelte, hogy tíz év alatt minden cseléd részére legalábbis külön lakószobáról és kamráról kell gondoskodni. Sajnos, a törvényt még ma, harminc év eltelté után sem hajtották végre mindenütt. A gyári, a bánya-, az építkezési munkáknál, úgyszintén az időszakai gazdasági munkáknál tömegesen alkalmazott munkások lakásának, illetőleg elhelyezésének a kérdése, még szintén megoldatlan kérdés. Erős javulás mutatkozik a városi lakások cselédszobái dolgában. Az építési szabályrendeletek eredményeképpen lassankint megszűnnek az ú. n. világítódvarokra nyíló sötét, bűzös odúk.

A munkabér problémáinak körében figyelmet érdemel a birói gyakorlatnak a szociális szempontból értékes az az újabb iránya, hogy amennyiben megváltoztak azok a gazdasági előfeltételek, amelyeknek szemelött tartásával az alkalmazott szolgálatba lépett (pénz értékének romlása, a megélhetési index emelkedése stb.), az alkalmazott a szolgálati viszonyt megszüntetheti.¹ Tétéles jogszabályban is megvan ez az elv a munkások egy szűkebb körére, nevezetesen a vízi vállalatoknál, út- és vasútépítésnél alkalmazott munkásokra az 1899: XLI. te. 16. §-ában.

Mindezek az ismertetett rendelkezések a szociális gondoskodásnak kétségtelenül jelentős megnyilatkozásai voltak a munkabérviszonyok javítása irányában. Gyökeresebb intézkedésekre azonban csak a háborúutáni időkben került a sor. Az 1923: XXV. törvénycikk a mezőgazdasági, az 1937: XXI. törvénycikk² pedig az egyéb, főképp az ipari munkásság érdekében módot adott a legkisebb munkabérek megállapítására azzal a hatállyal, hogy a legkisebb munkabért a munkás minden más megállapodás ellenére is követelheti s a legkisebb munkabérrre vonatkozó rendelkezések megszegése kihágás.

A bérkövetelés tárgyalása körében nem szükséges külön kiemelni, mert megfelel a kötelmi jog általános elveinek, hogy a munkás nem veszi el a jogát a munkabérrre azzal, hogy a munkaadó a szolgálat elfogadásával vétkeesen késlekedik.³ Kérdés azonban, hogy mi a helyzet abban az esetben, ha a szolgálat, vagy munka megkezdése vagy teljesítése a munkaadó vétkeisége nélkül válik lehetetlenné. Kétséget kizáró tétéles rendelkezés csupán a gazdatisztekre vonatkozóan van. Az 1900: XXVII. te. 5. §-a ugyanis kimondja, hogyha a gazdatiszt oly vétlen eset következtében, amely a birtokos személyét vagy a birtokot éri, szolgálatát a megállapított időnél későbbben kezdi meg, a szolgálat megkezdésének időpontjáig járó javadalmazást követelheti anélkül, hogy azért utólagosan szolgálatot tartoznék teljesíteni. Egyéb szolgálati vagy munkaviszony tekintetében ilyen tétélesjogi rendelkezés nincs, sőt az 1898: II. te. 50., az 1899: XLV. te. 15., az 1900: XXVIII. te. 14., 29. és 30. §-ából inkább az következik, hogyha a cseléd vagy a munkás a munkaadó *vétkeisége nélkül* nem tudja megkezdni a munkát, vagy nem tudja kitölteni az egész munkaidőt, csak a munkában töltött időnek megfelelő munkabért követelheti. Mindezek ellenére semmi akadályát nem látnám annak, hogy

¹ A kir. Kúria 776. sz. elvi jelentőségű határozata.

² Már az 1937: XXI. törvénycikket megelőzően az 1932: XIX. törvénycikkbe iktatott genfi egyezményben vállalt kötelezettségnek megfelelően a minisztérium a 6.600/1935. M. E. sz. rendelettel felhatalmazta a kereskedelemügyi minisztert arra, hogy addig is, amíg a legkisebb munkabér kérdését törvény nem szabályozza, szükség esetében rendelettel tegye meg a legkisebb munkabérek megállapítása végett szükséges intézkedéseket. Ezen az alapon bocsátotta ki a kereskedelemügyi miniszter az 52.000/1935. K. M. sz. rendeletét.

³ Egyik-másik jogszabály ki is mondja ezt az elveti mint pl. a gazdatisztekre az 1900: XXVII. te. 5. §-a, a gazdasági munkásokra az 1898: II. te. 50. §-a, az erdőmunkásokra az 1900: XVIII. te. 29. §-a, a gazdasági cselédekre az 1907: XLV. te. 17. §-a, házicselédekre az 1876: XIII. te. 28. §-a.

tartós szolgálati viszony esetében, különösen cselédszerződés esetében ugyanaz az elv érvényesüljön, amelyet a gazdatisztekre vonatkozóan az 1900: XXVII. te. 5. §-a állapít meg. Napszám-munka esetében már több megfontolásnak kell érvényesülnie. Kétségtelen, hogyha az időjárás vagy más vismajor-szerű körülmény akadályozza a munka megkezdését vagy folytatását, a munkaadót nem lehet a napszám csonkítottan megfizetésére kötelezni, de olyan esetben, amelyben a munka megkezdése vagy folytatása bár nem a munkaadó vétkességéből, de az ő személyében vagy érdekkörében beállott valamely okból vált lehetetlenné, bírói gyakorlatunknak¹ megfelelően a munkabér megfelelő részének a kifizetésével méltányos kártérítésre a munkaadó kötelezhető. Példának okáért: a munkaadó vétkessége nélkül a cséplőgép elromlik, a munkásokat más munkával nem lehet foglalkoztatni, haza kell őket küldeni; vagy nem tudják megkezdni a permetező munkát, mert a kellő időben megrendelt permetező szerek nem érkeztek meg; vagy a gazda beteg lett, vezetés hiányában a munkát nem folytathatják stb.

A munkabérrel kapcsolatban a jogszabályi rendelkezések két olyan körére kell még rövid pillantást vetnünk, amely a munkásság széles rétegeinek az érdekét kívánja szolgálni.

Az egyik körbe azok a jogszabályok tartoznak, amelyek a munkabérvételek biztosítását és a munkaadó ellen vezetett *végrehajtás és csőd esetében* a munkabérvételeknek bizonyos előnyösebb kielégítést célozzák a másik körbe azok, amelyek a munkás ellen vezetett végrehajtás esetében *mentesítik* a munkabért a lefoglalás alól.

Az 1899: XLII. te. 10., 14. és 17. §-a cséplőgépvállalkozó vagy más gazdasági vállalkozó által felfogadott gazdasági munkásoknak esedékes munkabérvételezésük erejéig minden más zálogjogot megelőző törvényes zálogjogot biztosított az ő közreműködésükkel megkeresett terményekre, továbbá a vállalkozó gépére, más munkaeszközére, óvadékára és a vállalkozásból eredő követelésére. Ugyanilyen zálogjog illette meg a segédmunkást is az őt felfogadó munkás ellen fennálló munkabérvételezésének biztosítására. Ezt a törvényes zálogjogot az 1933: V. te. 7. §-a a végzett munkával már kiérdemelt minden munkabérvételezésre kiterjesztette, tekintet nélkül arra, hogy a bérvételezés azonnal *vagy később* esedékes-e.

Gazdatisztek, gazdasági cselédek, gazdasági munkások, erdőmunkások, dohánykertészek és általában mindenféle gazdasági munkás szolgálati, illetőleg bérvételezését a munkaadó ingatlanára vagy ennek haszonvételeire vezetett végrehajtás esetében a zárlati jövedelemből, illetőleg amennyiben egy évnél nem régebb követelések, az árverési vételárból is előnyösen kell kielégíteni (1933: V. te. 5-6. §.). Az 1933: V. törvény cikk újítása is az, hogy nemcsak az ingatlanra vagy haszonélvezetére, hanem a terményekre mint ingóságokra vezetett végrehajtás során is előnyös kielégítést biztosított és még annak a munkásnak is, aki nem épen annak a terménynek a termelésére vagy betakarítására, hanem a gazdaságban felmerülő bármely munkára legalább egy hónapra vállalkozott (1933: V. te. 7. §.).

Jogszabályaink a szolgálati járandóságoknak, illetőleg a munkabéreknek előnyös kielégítést biztosítanak a munkaadó csődjében, kényszeregyességében és kényszerfelszámolásában is. Általánosságban a csődjogi szabály az, hogy a csőd tartama alatt a tömeg gondnok által igénybe vett szolgálatokért járó díj és bér tömegtartozás, amit első-

¹ Kúria 7849T930., Magyarország Magánjogi Törvénykönyve tervezetének 1553. és 1559. §-a. Ugyanigy Szladits Károly, A magyar magánjog vázlata, Budapest, 1937. ötödik kiad. 244. 1., ellenkezően Bernhard-Sövényházy Neuhold, A magánalkalmazottak jogviszonya, Budapest, 1938., I. köt. 429-430. 1.

sorban kell kifizetni; a csődnyitást megelőző egy évre hátralévő és a törvényes felmondási időre járó fizetés és munkabér az első osztályba tartozó követelés; ilyen jogviszonyból származó egyéb követelés a második osztályba tartozik (1881: XVII. te. 60. §.). Ezekről az általános szabályoktól a munkásság javára a következő eltérések vannak:

A munkaadó csődjében a mezőgazdasági, a vízimunkálatoknál, az út- és vasútépítésnél alkalmazott munkásoknak és az erdőmunkásoknak a munkaszerződésből eredő összes követeléseit tömegtartozásnak tekintendők (1898: III. te. 45. §., 1894: XLI. te. 21. §., 1900: XXVII. te. 19. §.);

a részes aratót és más részes munkást illető részt a munkaadó csődtömegéből el kell különíteni, ha pedig termény helyett készpénzt követelne, ezt a követelést és általában a gazdasági munkásnak bármely követelését a gazdaság terményeiből külön kielégítési jog illeti (1933: V. t.-c. 7. §.). Ugyancsak el kell különíteni a tömegből a dohánybevéltási árnak azt a részét, amely a dohánykertész járandóságának felel meg (u. o. 8. §.).¹

Hosszas volna felsorolni azokat a rendelkezéseket, amelyek a munkavállalóknak a szolgálati vagy más munkaviszonyból eredő követeléseit a végrehajtási foglaltság alól mentesítik. Már a végrehajtási törvényben voltak ilyen mentesítő rendelkezések, ezeket újabb jogszabályaink mind szélesebb körre terjesztették ki.²

Végül meg kell még említeni a gazdasági alkalmazottak (gazdatisztek és cselédek) szolgálati viszonyból eredő követeléseinek azt a védelmét is, hogy ha a jószág, amelyen alkalmazva vannak, gazdát cserél, az új tulajdonos is felelős az elmúlt évi gazdasági munkájuk fejében járó bérükért vagy más szolgálati járandóságukért (1933: V. törvénycikk).

c) Áttérek ezek után a *munkaviszony megszüntetésére*.

A szolgálati s általában a munkaviszony megszüntetésében a szociális szempontnak kétirányú követelménye van. Az egyik az, hogy megfelelő felmondási idő megállapításával a munkást megóvja attól, hogy egyik napról a másikra kenyér nélkül maradjon s a munkásnak időt biztosítson arra, hogy módjában álljon új helyet keresnie, a másik pedig az, hogy a munkás ne legyen túlságosan lekötve, vagyis életviszonyainak gyökeres megváltozása esetében módjában álljon a szolgálati, a munkaviszonyból kilépnie.

A felmondási időt jogszabályaink a különböző szolgálati jogviszonyoknak megfelelően különbözően állapítják meg.³ Nemcsak a felmondási idő tartama, de a szolgálati viszony megszüntetésének ideje tekintetében is számot vetnek a munkás érdekeivel, így az 1935: II. te. 2., illetőleg 3. §-a szerint gazdasági cselédnek általában március hó

¹ A hajóparancsnokok és a hajószemélyzet többi tagjainak szolgálati jogviszonyból származó követeléseinek előnyös kielégítési jogot biztosít az 1931: V. törvénycikk, ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak csőd esetére az 1910/1920. M. E. sz. rendelet és az ennek idevágó rendelkezéseit kiegészítő és módosító számtalan rendelet.

² Cselédnek szolgálati szerződésből eredő követelését, gazdasági, erdei, vízi, út-, vasútépítési munkának a munkaszerződésből eredő követelését egyáltalában nem lehet lefoglalni (1907: XLV. te. 36. §., 1898: II. te. 43. §., 1900: XXVIII. te. 19. §., 1899: XLI. te. 21. §.), más napszámnak vagy hetibérnek legfeljebb a napi öt pengőt meghaladó részét lehet lefoglalni (1908: XLI. te. 12. §.). Különös szabályok vannak a tengeri hajókra (1934: XIX. te. 58. §.).

³ Gazdasági cselédre 2 hó (1935: II. te. 2. és 3. §.) { egyéb cselédre 15 nap – 6 hét (1876: XIII. te. 66-67. §.); házfelügyelőre, segédházfelügyelőre 1-3 hó (Budapesti lakb. szb. r. 61. és 64. §.); kereskedősegédre 6 hét – 6 hó (1864: XVII. te. 92. §. és 1910/1920. M. E. sz. r. 2. §.); iparossegédre 15 nap – 3 hó (u. o.); kereskedelmi vagy ipari üzemből alkalmazott tisztviselőre 6 hó – egy év (u. o.); gazdatisztre 6 hó – egy év (1900: XXVII. te. 15. §.) stb.

1. napjára, juhásznak, juhászbojtárnak szeptember hó 30. napjára lehet felmondani. Ez a rendelkezés lényegesen enyhítette azt a súlyos helyzetet, hogy a cselédnek télviz idején kellett, rossz időben, sokszor járhatatlan utakban költözködni. Továbbra is megmaradt a téli, vagyis december hó 31. napjára szóló felmondás a szőlő- vagy kertgazdaságban alkalmazott éves cselédekre, mert a munkák folyamatossága nem engedi meg az év korábbi szakaszában a munkás változást.

Vannak esetek, amelyekben a munkás életbevágó érdeke megkívánja, hogy ámbár határozott időre kötötte le magát, felmondással mégis megszüntethesse a jogviszonyt, így pl. a cseléd felmondhat, ha házassággal önállóságra tehetne szert, ha otthonléte a család fenntartására nélkülözhetetlen, ha a tanonc más ipari szakmára, életpályára vagy szülője üzletébe vagy gazdaságába lép át;² gazdatiszt felmondhatja a határozott időre kötött szerződést: a birtok eladása, a haszonbérlet abbanhagyása, a birtokos személyében vagy a birtok állagában beállott lényeges változás esetében.³

Érdekeinek súlyos veszélyeztetése esetében felmondás nélkül is elhagyhatja a munkás a szolgálatot, így különösen, ha a szolgálatban élete, testi vagy erkölcsi épsége veszélyeztetve van.⁴

A *terhes és a szülő nő* érdekében korlátozza a felmondást az 1928: V. te. 8. §-a, amidőn kimondja, hogy az iparban és némely más vállalatban alkalmazott nőnek a szülést megelőző és követő hat-hat heti időtartama alatt felmondani nem lehet s amennyiben a nő ennek az időnek az eltelte után is a szüléssel vagy a terhességi állapottal összefüggő betegség miatt nem tud dolgozni, a felmondás még további, de legfeljebb négy heti időre hatálytalan.

A jogszabályban megállapított felmondási időket rendszerint nem lehet meg rövidíteni.

A felmondási idő célja az, hogy az alatt a munkásnak megfelelő idő álljon rendelkezésére új munkaalkalom keresésére. Ennélfogva a munkaadó köteles erre megfelelő időt engedni.⁵

A felmondás ideje alatt természetesen az összes szolgálati illetmények járnak.

A szolgálati jogviszony megszűnése esetére jogszabályaink az ipari és kereskedelmi tisztviselőknek és kereskedőségeknek,⁶ a gazdatiszteknek⁷ és a kereskedelmi hajók személyzetének végkielégítést biztosítanak.⁸

Nyugdíj magánszolgálati alkalmazottnak csak szerződéses kikötés vagy esetleges különleges jogszabály alapján jár.

Ha a szolgálati viszony a munkavállaló halála következtében szűnik meg, a családot a szolgálati lakásból bizonyos idő eltelte előtt nem lehet kitenni; ez az idő gazdasági cseléd családja számára egy hó (1907: XLV. te. 41. §), gazdatiszt családjának három hó

¹ 1876: XIII. te. 51. §., 1907: XLV. te. 43. §.

² 1922: XII. te. 100. §.

³ 1900: XXVII. te. 14. §.

⁴ 1876: XIII. te. 52. §., 1907: XLV. te. 46. §., 1900: XXVIII. te. 14-15. §.; 1900: XXIX. te. 26. §., 1900: XXVII. te. 17. §., 1884: XVII. te. 95. §. Bánya t. 205. §., 1899: XLI. te. 23. §., 1914: XIV. te. 58. §.³ 1934: XIX. te. 61. §., 1922: XII. te. 98. §., Budapesti lakb. szab. r. 62. §.

⁵ Külön is kimondja ezt a gazdasági cselédekre az 1907: XLV. te. 54. §-a₃ a gazdatisztekre za 1900: XXVII. te. 20. §-a és általánosságban a Kúria 41. számú jogegységi határozata.

⁶ 1910/1920. M. E. számú rendelet, amelyet a minisztérium egyéb kategóriákra is kiterjeszthet.

⁷ 1900: XXVII. te. 11. §.

⁸ 1934: XIX. te. 19. §.

(1900: XXVII. te. 11. §.), kereskedelmi és ipari tisztviselők és kereskedősegédek családja javára pedig annyi, amennyi az elköltözésre, illetőleg a lakás kiürítésére méltányos megítélés szerint szükséges (1910/1920. M. E. sz. r. 8. §.). (A *kíméleti időt* a most említett rendelet, úgyszintén a gazdasági törvény – az utóbbi egy hó tartamára – a szolgálati szerződésnek nemcsak halál következtében való megszűnése esetére adja meg.) A meghalt gazdasági alkalmazott családjának az elköltözéshez igaerő és azonfelül a gazdasági cseléd hátramaradott családjának egy hónapi munkabér, a gazdasági családjának a szolgálati idő tartamához képest negyedévi, illetőleg félévi végkielégítés is jár (1907: XLV. te. 41. §., 1900: XXVII. te. 11. §.)¹

Ezekben próbáltam röviden összefoglalni azokat a főbb rendelkezéseket, amelyek a *munkavállalók érdekeinek* a megóvását célozzák. A részletekre nem terjeszkedtem ki, mert ezeket a külön tárgyú előadások bizonyára bőségesen kifejtették. Áttérek ezek után azoknak a szabályoknak rövid összefoglalására, amelyek a munkásság egyoldalú érdekein túl a munka rendjét kívánják biztosítani.

2. A mi felfogásunk szerint a szolgálati viszony szerződés. A szerződés mind a két felet kötelezi, mind a munkaadót, mind a munkavállalót. Olyan állam, amely a jogállam névre számot tart s amely gazdasági életének rendjét biztosítani kívánja, nem mellőzheti olyan jogszabályok alkotását, amelyek a munkaadónak biztosítják, hogy a vállalt köteleységüknek a munkások is eleget fognak tenni. A kötelezésre kényszerítés végett jogrendszerünk itt olyan eszközhöz is hozzányúl, amellyel a magánjogi jogviszonyok körében egyébként nem igen találkozunk, jelesen a fizikai kényszerhez. A kényszerítés, a végrehajtás rendszerinti eszköze ugyanis a vagyoni végrehajtás, a szolgálati jogviszonyok körében azonban – nem ugyan általánosan, de jelentékeny területen – szerepel a valóságos testi kényszerítés is.

A házi cseléd, a gazdasági cseléd, a mezőgazdasági munkás, a gazdasági napszámos, a vizimunkálatoknál, út- és vasútépítésnél, erdei munkánál alkalmazott napszámos és a tengeri kereskedelmi hajószemélyzet tagja a szolgálat, illetőleg a munka helyére karhatalommal is előállítható., s ha az előállítás után sem kezdi meg a szolgálatot, kihágás miatt megbüntethető és az okozott költség és kár megtérítésére kötelezhető. Ugyanezeket az intézkedéseket lehet megtenni a munka vagy a szolgálat jogtalan abbahagyása esetében is és ebben az esetben helyük van az intézkedéseknek iparossegédek és gyári munkások ellen is.²) Alig lehet kétséges, hogy az ilyen módon kikényszerített munka nem sokat ér, mégis., különösen falusi népünk viszonyait tekintve az efféle hatósági beavatkozás nem mondható céltalannak. Sokszor csak nemtörődomség, fásultság, idegen befolyás, izgatás, mesterkéltszolidaritás gátolja a munkást, hogy vállalt munkáját, szolgálatát megkezdje vagy folytassa. Ilyenkor nem egyszer a kakastoll megjelenésének kilátásbahelyezése, méginkább megjelenése elég, hogy a köteletség szunnyadó tudatát felébressze, vagy a kötelezettségérzet hatóerejének gátlását megszüntesse. Ennél az erkölcsi nevelő hatásánál fogva és azért is, mert különösen a mezőgazdasági munkák kellő idejű elvégzésének elmulasztása nemcsak a munkaadóra, hanem a közre is helyre-

¹ Tengeri kereskedelmi hajók személyzetének hátramaradt családtagjairól az 1934: XIX. te. 55. §-a rendelkezik.

² 1876: XIII. te. 24. és 36. §.; 1907: XLV. te. 17. és 48. §.; 1898: II. te. 34., 37., 38. és 53. §.; 1899: XLI. te. 2. és 14. §., 1900: XXVIII. te. 32. §.; 1934: XIX. te. 20. és 77. §.; 1884: XVII. te. 159. §. Fel-tűnő, hogy hatósági kényszert a munkába beállani vonakodó gyári, általában gyári munkás ellen nem lehet alkalmazni, de a munkát jogtalanul abbahagyó ipari munkás ellen igen. _

hozhatatlan károkat zúdíthat, a hatósági kényszert alig lehetne a szóbanlévő viszonyok jogi rendszeréből kihagyni.

Az elvállalt szolgálat teljesítésének kötelességét kívánják biztosítani azok a rendelkezések is, amelyek megtiltják, hogy beszegődött cselédnek a szolgálati idő alatt *útlevel* adjanak ki (1907: XLV. te. 5. §.).

A gazdasági élet túlságos megterhelésének mellőzését s ezzel a termelésnek közérdekű védelmét szolgálják azok a rendelkezések, amelyek a munkaadónak bizonyos esetekben módot adnak arra, hogy a felfogadott munkás elfogadását megtagadja vagy a szolgálati viszonyt egyoldalúan felbontsa. Így a kisebb gazda, aki 200 pengőnél kevesebb egyenes adóval van megterhelve, nem köteles a gazdasági cselédet elfogadni, ha a szerződés megkötése után olyan elemi csapás éri, hogy annak következtében a cselédet be nem fogadhatja; ilyenkor visszaléphet a szerződéstől, ha a cseléd egynegyedévi bérért és járandóságainak egynegyed évre eső értékét kiszolgáltatja (1907: XLV. te. 14. §.). Ugyancsak felbonthatja a jogutód az időközben meghalt jogelődje által a mezőgazdasági munkásokkal kötött aratási, cséplési, hordási szerződést hat hónappal a munka megkezdése előtt; ilyenkor csak a munka felvállalásával felmerült költségeket és kiadásokat kell megtéríteni (1898: II. te. 44. §.); megfelelő rendelkezés van a dohánykertészekre is (1900: XXIX. te. 28. §.).

A termelés folytonosságának érdekében eltérések vannak azoktól az általános szabályoktól, amelyek megszabják, hogy a szolgálat- vagy munkavállalótól nem lehet követelni más munkát, mint amelyre vállalkozott; így pl. a cseléd cselédtársának helyettesítésében vagy elemi veszély elhárításának szüksége esetében (1876: XIII. te. 35. §., 1907: XLV. te. 18. §.); ugyancsak a termelő munka folytonosságát biztosítják azok a szabályok is, amelyek különösen a mezőgazdasági munka tekintetében kivételt engednek az egyébként kötelező munkaszünet és a munkaidő-korlátozások alól.

A munka rendjének megóvása érdekében törvényeink rendelkezései jogot adnak a munkaadónak a munkás munkáját, magatartását, viselkedését illetően, sőt a cseléd irányában bizonyos, kisebbségekű fegyelmi jogot, s azonfelül kártérítési követelést is adnak a munkaadónak.

III. Ha a felsorolt vagy csak röviden érintett jogszabályoknak tarka tömegére visszatekintünk, megállapíthatjuk, hogy jogszabályokban nincs hiány. S ha a jogszabályokat a szociális követelmények szempontjából vizsgáljuk, azt is meg kell állapítanunk, hogy jogszabályaink a szociális követelményeknek megfelelnek mind a munkásság széles rétegének sorsát meghatározó, mind a munka rendjét biztosító szempontból. Ha figyelembe vesszük, hogy a munkaviszonyra vonatkozó törvényeink közül az első, a cseléd törvény az 1876. évből való s még a múlt század utolsó éveiben, az 1898. évben keletkezett a mezőgazdasági munkásokról szóló törvényünk is, amelyet gyors egymásutánban követtek Darányi Ignác munkástörvényei, az ipari munkásokra vonatkozó jogszabályalkotást pedig messze megelőzte a szociális irányban fejlődött bírói gyakorlat, a szolgálati és általában a munkaviszonyok jogi szabályozása terén szociális szempontból elmaradottságról nem lehet szó, szemrehányás nem illethet.

De ha ez így van – kérdezheti bárki – miért nincsenek eszményi állapotok a szolgálati és általában a munkaviszonyokban? Miért vannak egészségtelen, nedves, kunyhószerű túlszűfolt cselédlakások, miért vannak tele a majorudvarok csenevész, rongyos gyerekekkel, miért nem tud megkeresni a falusi napszámos vagy a gyárimunkás annyit, amennyi bár szükséges, de emberhez méltó élethez kell?

A felelet egyszerű. Jogszabályok egymaguk,, pusztán létezésükkel bajokat nem orvosolnak, helyzeteket *nem* javítanak. A jogszabályokat át kell vinni az életbe. Ez a feladat annál nehezebb., mennél távolabb áll a jogszabállyal elérni kívánt cél, megvalósítani kívánt állapot a valóságtól s mennél távolabb áll a jogszabály a kor eszmévilágától. A jogszabály ugyanis két úton mehet át az életbe. Vagy úgy, hogy önként alkalmazzák azok, akiknek szól, vagy úgy, hogy rájuk kényszerítik. Az önként alkalmazás annál nehezebb, mennél több lemondást, áldozatot kíván. A múlt század utolsó évtizedében és a jelen század első évtizedében, amikor a szabadelvű gazdasági irányzat a legteljesebb kivirágzásáig jutott, Darányi Ignácnak a szociális érzékkel telített jogalkotása még korszerűtlennek bizonyult abból a szempontból, hogy önkéntes követőkre csak kevesekben talált. Általánosítani természetesen nem szabad. Voltak akkor is birtokosok, akinek birtokán, falujában szociális szempontból semmi kívánni való nem volt, túlnyomó nagyrésztben azonban nemtörődömségből, kapzsiságból nem gondoltak komolyan a törvények szociális eszméinek megvalósítására. Darányi Ignác törvénye szerint példának okáért a cselédlakások építésére tíz évet tűztek ki; a tíz év háromszor is eltelt azóta s még mindig ott tartunk, hogy a törvény – úgy amint tervezték – végrehajtva nincsen. Vagy hogy egyéb körből is említsék példát: amint fentebb rámutattam, a végkielégítésre, a hosszabb felmondási időre, a nyugdíjkövetelésre, a hosszabb szabadságidőre vonatkozó jog az egyhuzamban eltöltött szolgálati időhöz fűződik. Miképpen játszik ki ezeket a rendelkezéseket alacsony erkölcsi szintű munkaadók? Felmondással megszüntetik a munkaviszonyt közvetlenül az előtt, mielőtt a végkielégítésre vagy egyéb igényre jogot adó idő letelnék s azután újra alkalmazzák a munkást, aki bár elvesztette az addigi szolgálata alapján járandó kedvezményeit, de örül, hogy az újabb alkalmazás következtében legalább kenyér nélkül nem maradt. Megtették azt is, hogy a rossz gazdasági viszonyokra hivatkozással csökkenték az alkalmazott fizetését, hogy azután a csökkent járandóságok alapulvételeivel csekélyebb végkielégítéssel vagy nyugdíjjal bocsáthassák el. Az is gyakorlattá lett, hogy jelentéktelenebb munkakörbe helyezték át az alkalmazottat, hogy az ennek megfelelő rövidebb felmondási idővel bocsáthassák el. Biróságaink küzdenek az ilyen aljas visszaélések ellen. A kir. Kúria gyakorlata szerint¹ az ilyen eljárás a *joggal való visszaélés* s Magánjogi Törvénykönyvünk tervezetének a homlokán ragyog a bírói gyakorlatban egyébként is élő szabály, hogy „a törvény nem nyújt oltalmat a joggal való visszaélésnek”. Az eseteknek aránylag csak csekély része kerül bíróság elé. Miért? A magyarázat egyszerű. A gazdaságilag gyengébb fél ki van szolgáltatva az erősebbnek. Lemond jogának érvényesítéséről, csak hogy gazdasági létének habár csak gyenge fonala meg ne szakadjon. Mindig félve csinálunk rendelkezéseket a gyengébb fél védelmére mert nem tudjuk, az önzés, a rosszakarat miképp fordítja ellene azt, amit oltalmára akarunk

¹ A kir. Kúria – egyebek között – az 1652,1931. számú, a Polgári jogi Határozatok Tárába 964. szám alatt felvett elvi jelentőségű határozatában kimondta, hogy: Ha a munkaadónak nincs érdemleges méltánylást érdemlő oka arra, hogy az alkalmazottat közvetlenül a nyugdíjjogosultság megszerzése előtt bocsássa el a szolgálatból, a felmondás a joggal való visszaélés és így érvénytelen. A kir. Kúria gyakorlata szerint a fizetésesökkenés érvénytelen ha a főnök rosszhiszeműen azzal a szándékkal járt el, hogy alkalmazottját rövidesen elbocsátja (994/1916., 620. sz. elvi határozat). Ugyancsak a kir. Kúria gyakorlata, hogy a szolgálati szerződésnek határozott időre meghosszabbítása érvénytelen, ha a munkaadó abból a célból bírta rá az alkalmazottat a szolgálati viszonyoknak ilyen rendezésére, hogy ezzel őt a határozatlan időre szóló szerződéshez fűződő jogában megrövidítse (2924/1935. – 963. sz. elvi határozat indokolása).

Ha majd a társadalomban erősebbé válik az egymásra utaltság, az együvé tartozás tudata, ha majd a gazdasági téren is erősebben hódít tért a keresztény erkölcs, javulni fog a helyzet. Az államhatalom azonban nem támaszkodhatik egyedül az erkölcsi megtisztulásnak erre a reménybevett folyamatára. Drákói szigorral kell őrtállania a gyengébbek jogáért. Az őrhelyekre önöket helyezi, tisztelt Uraim. Önöknek kell lenniök a társadalmi békél biztosító szociális eszme őreinek. A szolgálati jogviszonyok körében, mind a falu életében, mind a város ipari életében jogszabályaink igen jelentős teret nyújtanak a közigazgatásnak a szolgálati jogviszonyokban. A szolgabíró, a polgármester, a kerületi előljáró az előadásom során sokszor említett törvényekben és jogszabályokban széles hatáskörben működhetnek közre. Az ő hatáskörükbe tartozik a munkaadó és a munkavállaló között a szolgálati viszony megkezdése, megszűnése, felbontása, a kölcsönös kötelezettségek teljesítése tekintetében felmerült viták elintézése, de vita nélkül is a munkásság, cselédség helyzetének közegészségügyi, közművelődési, gazdasági és általában szociális szempontú figyelése. A szolgabírónak, a polgármesternek, a kerületi előljárónak ez a hatásköre nincs a szűk madzagkantárba összeszorított vékony aktákba korlátozva, hanem kiterjed a kantárba, a papírba, a betűbe bele nem szorítható végtelen életbe, nem terjed csak a hivatalos blanketták kisformátumú negyed- vagy félívének széléig, hanem a kalászingató járásnak tágas határáig, a füstölő gyáraknak, zakatoló műhelyeknek széles övezetéig, nemcsak egy valamiféle panaszosra vagy egy valamiféle panaszlottra, hanem embertársára, akinek baját, gondját, érdekét meg kell értenie, át kell éreznie úgy, hogy amikor ügyét elintézte, ne csak egy ügyszám elintézésének megkönnyebbitő érzésével tegye félre az iratokat, hanem azzal az örömteli és a legnagyobb boldogságot nyújtó büszke érzéssel, hogy amit tesz, Isten dicsőségére végzi.